

Glokalia

Joanes Igeregi Santamaria

Merkatu harremanak eta bizimodu komunitarioa

Duela gutxi, nasa herriaren asanblada batean egoteko aukera izan dut, Toribio udalerriko *Amyu' Kiwe* babesgune indigenan, Kolonbian. Nasak Andeetako jatorrizko herri bat dira, gurea bezalako hizkuntza bakartu baten hiztunak, gurea baino lurralde bakartuagoan. Gehienak Cauca iparraldean eta inguruko departamentuetan bizi dira, estatuak, lur jabe handiek, erakunde indigenek eta narkotrafikatzaileek borrokatutako lurraldean. Zailtasunak zailtasun, beren lurralde, bizimodu eta identitateari eusteko borrokan dira. Horixe zen, hain zuzen ere, aipatutako batzarraren helburua, nasen nortasuna eta bizitza ona zein ezaugarrik definitzen duten eztabaidatzea, XXI. mendean nasa izatea zer den hausnartzea. Une batean, Fabriciano *Kiwe Thë'j*-ak hartu zuen hitza, komunitatean nasa kosmobisioa zaintzeko ardura duen gidetako batek:

Mende luzez, hainbat arrazoik eraman dute galbidera gure herria. Lehenengo, eliza etorri zen gure sinesmenak ezabatzerako. Lur jabe handiek lurraldetik kanporatu gintuzten, beren gobernuaren ezarri zuten. Gero eskola heldu zen; kanpoko hizkuntza inposatu ziguten, kanpoko gizartean bizitzen irakatsi. Azkenik, dirua heldu da. Orain, familiek ez dute bizitzeko ekoizten, ez komunitatearentzat. Legez kontrako laboreak ereiten dituzte kanpoan saltzeko, eta kanpoan erosten dute bizitzeko behar dutena. Gero eta zailago da nasa izatea.

Historia horrek baditu bere bereizgarriak nasa herrian, baina kontinente osoko galera prozesuekin pareka daiteke. Merkatu harremanek komunitateko bizitzan zer-nolako eragina duten pentsatzen hasita, Oaxacako zapoteka herriaren *aberastasunaren mitoarekin* gogoratu naiz. Diotenez, pobrezia

belaunaldiz belaunaldi betikotzen da familietan, espainiarrek emandako abizenak bezala. Horren aurka, alferrik da lan egitea. Aberastasuna misteriotsua da, mendi sorgindu batean bizi den izaki batek gobernatzen du, *Bene Ya* izenekoak, zilarraren eta boterearen jabeak. Hainbat identitate har ditzake, eta gaztelaniaz zein zapotekaz hitz egin. Batzuek, bere kobazuloan bisita egin eta gero, ondasun handiak metatu dituzte, baina langile asko behar ditu eta urte luzez derrigortu ditzake gogor lan egitera. Herritarrek diote, Bene Ya merkatu egunez agertzen denean, dirua samaldan heltzen dela, denetarik salerosten dela, merkatarien joan-etorri etengabea.

Behin, gauaren ilunean, auzokide batek tratutan ikusi zuen arin aberasten ari zen Macarioren etxean, 25 oreinek zamatutako zilarra ematen. Egunen joanean, herritarrak bisitez ohartzen hasi ziren. Hiruzpalau hilean behin, Macariok zilarra eguzkitan jartzen zuen etxeko atarian, artoa lehortzen duenak bezala, bestela hezetasunarekin kirastu egiten baita. Halako batez, bat-batean, Macario txarto sentitu zen. Inork ez zuen jakin nola hil zen. Geroztik, ehiztariek diote aberastasunaren mendi sorgindu hartan ikusi izan dutela, oreinak ehizatik babestu nahian. Bene Yarekin batera bizi da, iristeko leku zailtan, mendiko animalia eta landareak zaintzen. Mitoaren beste bertsio batzuek diote Macariok ez diela herritarrei uzten basoan biderik zabaltzen, bide arriskutsuak hartzerantz derrigortzen dituela, ardiak ezkututzen dizkiela...

Mito gehienek bezala, kontakizun horrek azalpena eman nahi dio azalpen argirik ez duen gertakari bati, kasu honetan, aberastasunaren jatorriari. Mito gehienek bezala, hainbat interpretazio eta galdera eragin ditzake. Aberastasunaren metaketa ikusezina da? Merkatuak zer onura eta kalte dakartzkio komunitateari? Instituzio arrotza da? Macario benetan hil da edo, besterik gabe, komunitateko kide izateari utzi dio? Animalia, landare eta basoak zaintzen ditu ala horien ustiapen pribatua sustatu? Enrique Marroquín idazle mexikarraren arabera, *aberastasunaren mitoa* erresistentzia kulturalerako arma bat da Oaxacako herri indigenentzat, merkatu harreman

kapitalisten gehiegizko hedapenaren aurrean bizimodu komunitarioa defendatzeko. Hedapen horrek hartu duen dimentsioa kontuan hartu gabe ezin da ondo ulertu zergatik ari diren galtzen hizkuntzak eta kulturak mundu osoan.

Zalantza existentzialak existitzea bera zalantzazkoa denean

Gaur egungo hizkuntzen galerak ez du aurrekaririk, ez taimainan, ez abiaduran. Joerak errotik aldatu ezean, hurrengo hamarkadetan ehunka edo milaka hizkuntza desagertuko dira, atzera-bueltarik gabe. Horiekin batera, beste hainbeste hizkuntza komunitate desegituratzen ari dira, horien mundu ikuskerak eta bizimoduak galtzen, lurralde eta gizarteak antolatzeke moduak berdintzen. Hizkuntza jakin batzuen galera ez da berria, duela milaka urte ere desagertu izan dira, baina sekula ez da fenomeno globala izan. Historian lehen aldiz, mundu mailako uniformizazio prozesu bakar batez hitz egin dezakegu, lekuan lekuko ezaugarriak hartu arren.

Ameriketako hizkuntza indigenak izan litezke bilakaera kezkarri horren adibide garbientakoa. Bost mende luzez, kontinenteko jatorrizko hizkuntzek ez dute inolako onarpen ofizialik izan, beren lurraldeetatik kanporatuak izan dira, eta, muturreko kasuetan, hizkuntza komunitate osoak hil eta ordezkatu dituzte. Hala ere, oraindik 600 eta 1.000 hizkuntza indigena artean hitz egiten dira kontinentean, eta batzuek oso arnagune sendoak gorde dituzte oraintsu arte. Une honetan, guztiek dute desagertzeko arriskua, baita, kitxuak edo nahuatlak bezala, milioitik gora hiztun dutenak ere, Paraguai-ko guaranien salbuespenarekin, agian. Guatemalako maiekin eman nituen urteetan, komunitate asko ezagutu nituen duela gutxi arte hizkuntzari ia %100ean eutsi diotenak, eta oso tarte laburrean transmisioa ia erabat eten dutenak. Familia askotan ikusi ditut aitite-amama elebakarrak maia hizkuntzan, guraso elebidunak eta seme-alaba elebakarrak gaztelaniaz.

Zer gertatu da hainbeste lekutan eta aldi berean hizkuntzaren transmisioa bat-batean eteteko? Beste azalpen batzuk eman litezke, baina, zalantzarik gabe, oso faktore garrantzitsua da komunitate tradizional nahiko itxiak zirenak estatuaren eta munduko merkatuen zirkuituetan txertatu izana. Duela gutxi arte, hizkuntza gutxitu gehienetako hiztunek oso esparru geografiko eta sozial txikian eman dute bizitzaren zatirik handiena, eta hor sendo iraun dute. Familian eta komunitate hurbilean asetzen ziren oinarrizko behar ia guztiak, bertan egiten zen lana, hezkuntza, harremanak... Bazituzten hartu-emanak beste lurralde eta hizkuntza batzuekin, noski, baina komunitateko kide gehienek beren hizkuntzan betetzen zituzten eguneroko bizitzako funtzio guztiak, nahikoa zen kide batzuek inguruko hizkuntzen oinarrizko ezagutza izatea.

Euskararen kasuan ere, atzeraldia aspalditik zetorkigun estatuaren hizkuntza politiken ondorioz, baina egun batetik bestera azeleratu zen, nekazaritza tradizionalaren ordez hiritartzea eta industrializazioa nagusitu zirenean. XIX. mendera arte, ordezkapena lurralde ukipenean oinarritzen zen. Belaunaldi bakoitzean, hizkuntza hegemonikoekin muga zuzena zuten eskualdeek galtzen zuten euskara, belaunaldi bakoitzean kilometro batzuk egiten zituen atzera euskararen mugak, Hego Euskal Herrian batez ere. XX. mendetik aurrera, aldiz, euskararen lurraldearen barruan sortu ziren zuloak: eskualde buru bakoitza, eskola bakoitza, lantoki bakoitza bihurtu zen herriak eta auzoak erdalduntzeko foku. Geroago, masa hedabideekin, itoginak etxeko sukaldera eta poltsikoraino sartu zaizkigu.

Euskararen erreproduktzioa bermatzen zuten harreman saireak kolapsatzen ari zirela ikusita, askok transmititzeari utzi zioten, nagusitzen ari zen gizartean erdarak erabilgarriagoak zirelakoan. Beste batzuek kontrako bidea hartu zuten, «hizkuntza larreako noranahikoa» izan zedin, Lizardiren hitzekin esateko. Hasieran, erresistentzia kultural horrek bazuen modernitatearen aurkako erreakziotik, inposatzen ari zen gizarte ereduarekiko erresistentziaz. XX. mendetik aurrera, berriz, tradizioarekiko haustura handiagoa ekarri zuen, apustu bete

egin zuen euskara eta Euskal Herria modernitatearen zirkuituetan txertatzeko. Gehiegizkoa agian, beharrezkoa ziurrenik. Jatorrizko herri asko eta asko bizi dira zalantza existenzial horiekin, inertzia nagusiei etsita hizkuntza galdu, ihesi doakien mundu tradizionala iraunarazi edo beren kultura modernitatearen zirkuituetan txertatzeko zurrumbiloaren erdian.

Kulturak iraunarazteko baldintza sozialak

Lagun indigenei euskararen biziberritze esperientziaren berri ematen diegunean, erraz ulertzen dituzte arlo bakoitzean egindako lanaren gakoak. Berehala ohartzen dira zergatik zen beharrezkoa eskoletan murgiltze ereduaren alde egitea, euskaltegiak eta hedabide propioak sortzea, kulturgingintza berritzea, administrazioa euskalduntzea... Bestelako zalantza batek astintzen dizkie barrenak: nola egin kontzientzia pizteko, komunitatearen zati esanguratsu bat hizkuntzaren aldeko borrokara lotzeko? Zer gertatu zen 60ko hamarkadako euskal gizartean, hainbeste jende hain esparru ezberdinetan hizkuntzaren alde lanean hasteko? Zalantzak ez du erantzun errazik.

Urteotan, hainbat erantzun partzial eman ditut: euskararen galbide azeleratuak larritasuna agerian utzi zuela, beste bereizgarri batzuk galduta hizkuntza zela herri bezala irauteko helduleku nagusia, abertzaletasunak lehenagotik metatutako indarra, frankismoaren errepresioak erreakzio bat eragin zuela, gerraosteko krisialdirik gogorreneko urteak atzean geratu zirela, euskararen aldeko borrokek beste gizarte mugimendu batzuekin bat egin zuela... Eta, testuinguru horretan, klaseertain euskaldun ikasi baten masa kritikoa sortu zela, oinarrizko behar materialak beteta zituena, eta hizkuntzaren alde egiteko nahikoa baliabide, ezagutza eta motibazio zuena. Ez da erraza horrelako eferbeszentzia kolektibo bat errepikatzea. Edozelan ere, argi dago gutxieneko baldintza batzuk behar direla hizkuntza biziberritzeko prozesu bati indarrez ekiteko. Bitartean, ahal den neurrian eustea da aukera bakarra herri askorentzat.

Duela gutxi, Boliviako guaraniekin hizkuntza galtzeko arrazoiez hizketan ari nintzela, bi faktore aipatu zizkidaten. Lehena ezaguna dugu: mendeetako diskriminazioa, hizkuntza esparru formaletatik erabat baztertua egotea. Bigarrenak ez digu sekula eragin haiei beste, garai bateko euskaldunek edo gaurko zuberotarrek bizi arren. Esan zidatenez, herrialdeko guaranien %40 Santa Cruz de la Sierran bizi da, beren lurraldetik kanpo, hiru milioi biztanleko hirian deserrotuta. Nola ikusarazi hiztunei garrantzitsua dela hizkuntzari eustea, bizimodua kanpoan emateko hain aukera handia dutenean? Nola eutsiko genioke gure biziberritze prozesuari, Euskal Herriko gazteen erdiek lana Parisen edo Madrilen bilatu beharko balute? Gurean, Euskal Herrira etorritakoak euskal mundura erakartzea izan da azken hamarkadetako erronketako bat. Askoz zailagoa dute garapen kapitalistaren periferian egotea tokatu zaien herriek: gizarte eredu honen arrisku eta kalte guztiak jasan dituzte, onurak apenas ikusi gabe.

Hizkuntza komunitate batek gutxieneko kohesioa izateko, beharrezkoa da nolabaiteko garapen sozioekonomikoa izatea, komunitateko kide gehienek ondo bizitzeko aukerak ikustea, lurraldetik alde egin edo direnari uko egin gabe. Gainera datorkigun krisi ekosozialaren aurrean ere, esango nuke hor dagoela edozein herrik irauteko gako nagusietako bat: garapen eredu propio bat eraikitzea, bertan bizi garen guztion oinarritzko beharrak aseko dituen, gure lurraldearen aukera materialen baitan, ahalik eta modu bidezkoenean. Horretarako, klima larrialdiak, lehengaien eskasiak eta abarrek baldintzatutako etorkizun hurbilean, gai izan beharko dugu kontsumo materialean eta etengabeko hazkundean oinarrituko ez den bizitza on bat imajinatzeko.

Gizartea eraldatzeko baldintza kulturalak

Kontrakoa baieztatzeraz ere ausartuko naiz. Batetik, testuinguru sozioekonomikoak kulturen iraupenean eragina duen

bezala, testuinguru kulturalak eragina duela eremu sozioekonomikoaren bilakaeran. Esaterako, baliabide material gutxiagoko testuinguru batean guztion oinarrizko beharrak bermatzeko, esango nuke komunitate bateko parte sentitzeak, identitate partekatu bat izateak, arazoibideak ematen dizkigula jarrera indibidualistei aurre egin eta irtenbide kolektiboak bilatzeko.

Bigarrenik, mundu osoan garapen eredu bakarra ezartzeak kulturak homogeneizatu dituen bezala, kultur aniztasunaren alde egiteak lagun dezakeela askotariko garapen ereduak sortzen. Dagoeneko funtzio hori betetzen dute jatorrizko herri askok. Lurraldearekin harremanak izateko eta gizartea antolatzeke hainbat modu daudela gogorarazten digute, aberastasun hori arriskuan dagoen arren. Gainera, oso litekeena da etorkizunean giza jarduerak birlokalizatzea, hurbilago eta astiroago bizitzea. Testuinguru horretan, lekuan lekuko erantzun partekatuak beharko ditugu, lekuan lekuko baliabide eta baldintzetara egokituak. Horixe da kultura, azken finean.

Aniztasunaren balizko onura horiek gurean ere zentzua izan dezaten, hizkuntza biziberritzeko mugimendua beste-lako bizimodu baten amets globalarekin lotu beharko genukeela iruditzen zait: ondo bizitzeko moduak tradizioetik berrasmatu, euskara gizarte-erlaketarako amets partekatu baten transmisore bihurtu, gizarte eraldaketa euskaraz sortu, euskalgintza bestelako gizarte mugimenduekin lotu. Baditugu horretarako elementuak gure kulturaren eta gizarte mugimenduetan. 🍷